

DE ETHIOPIËRS

Geschiedenis van een eeuwenoude beschaving

STEVEN KAPLAN

Proloog

Ethiopië strekt haastig de handen uit tot God.

Psalm 68:32b (NBG1951)

Zeus is namelijk gisteren vertrokken naar de Oceaan voor
een maaltijd
bij de voortreffelijke Ethiopiërs, alle goden vergezelden
hem;

Homerus, *Ilias*, 1.423 (vertaling Ben Bijnsdorp,
<https://benbijnsdorp.nl/iliaso1.html#1,413>)

Ik begrijp niet wat het voor zin heeft om nutteloze problemen
te leren oplossen, rapen af te trekken van rapen, of te weten
waar Ethiopië ligt of hoe je februari spelt.

Norman Juster, *The Phantom Tollbooth*¹

Ethiopië doet veel westerse lezers denken aan twee tegenstrijdige dingen: hongersnood en exotisch eten. Aan de ene kant roept de naam beelden op van oorlog, uitgehongerde vluchtelingen, conflicten en gebrek. Aan de andere kant lijkt het alsof bijna elke grote stad in Europa en Noord-Amerika minstens één en vaak meerdere Ethiopische restaurants heeft met tot de verbeelding sprekende namen als De Rode Zee, De Blauwe Nijl, Seba, Lalibala of Aksum en (om *The Simpsons* te citeren) ‘*Haile Delicious*’ food.² Zoals in dit boek zal blijken, schuilt achter deze namen en deze beelden het

verhaal van een eeuwenoud land, de thuisbasis van talloze volkeren, talen en religies.

Ethiopië ligt in wat gewoonlijk de ‘Hoorn van Afrika’ wordt genoemd, een schiereiland in de vorm van de hoorn van een neushoorn die uitsteekt in de Arabische Zee en de Indische Oceaan. In de Hoorn van Afrika liggen verschillende landen: Sudan, Zuid-Sudan, Kenia, Somalië, Djibouti en natuurlijk Ethiopië en Eritrea.

In de loop der eeuwen is de politieke kaart herhaaldelijk opnieuw getekend, voornamelijk door de activiteiten van lokale volkeren, maar in recentere tijden door koloniale beslissingen of interventies van grootmachten. Talloze bloedige oorlogen zijn daarvan het gevolg geweest. Op hetzelfde moment dat ik deze woorden schrijf, woeden er conflicten bin-

Het Ethiopische restaurant Axum (Aksum), Washington, DC.

nen en tussen verschillende staten in de regio. Dankzij haar ligging op het kruispunt van Afrika en het Midden-Oosten (West-Azië), met zeeroutes die Oost-Afrika, India en Oost-Azië met elkaar verbinden, is deze regio sinds mensenheugenis een plaats geweest waar culturen, religies en de materiële producten van langeafstandshandel elkaar ontmoeten.³ Sinds het begin van de christelijke jaartelling stroomden goederen en ideeën via zowel de Middellandse Zee als de Indische Oceaan de havens binnen. In sommige perioden werden zelfs producten uit het verre China geïmporteerd.

Verschillende geleerden, met name de socioloog Jack Goody van de Universiteit van Cambridge, hebben Ethiopië getypeerd als ‘geografisch binnen het continent Afrika gelegen, maar cultureel erbuiten’.⁴ Of om een recente studie over zwartheid in de Griekse oudheid aan te halen: ‘*in* Afrika, maar niet *van* Afrika’.⁵ Omdat de Ethiopiërs de ploeg gebruikten, een schrift hadden, het christendom aannamen en een ‘feodaal’ systeem van landeigendom hanteerden, lijkt Ethiopië de ideale casestudie voor een vergelijking met middeleeuws Europa. Er vinden dan ook steeds vaker paneldiscussies over Ethiopië plaats op mediëvistiekconferenties, nu het idee van een ‘mondiale middeleeuwen’ zich verder ontwikkelt en uitbreidt.⁶

Toch wordt Ethiopië door velen juist gezien als hét Afrikaanse land bij uitstek. In de meeste Engelse vertalingen van de Hebreeuwse Bijbel wordt Ethiopië minstens 45 keer genoemd.* Toen Europese missionarissen zich in de negentien-

* Noot van de vertaler: In de door de auteur gebruikte Engelse vertaling van de Hebreeuwse Bijbel is consequent sprake van ‘Ethiopië’, waar Nederlandse Bijbelvertalingen vaker Nubië, Cusch of Cusj hebben. Ten behoeve van de leesbaarheid is er daarom voor gekozen om de Nederlandse Bijbelcitaten te ontleenen aan verschillende versies, te weten de Nieuwe Bijbelvertaling 2021 (NBV21), de Bijbelvertaling van het Nederlands Bijbelgenootschap 1951 (NBV1951), de Herziene Statenvertaling (HSV) en de parafrasevertaling Het Boek.

de eeuw over Afrika verspreidden, werd de 'Ethiopische eunuch', die in het Bijbelboek Handelingen (8:26-39) voorkomt als de eerste Afrikaanse bekeerling tot het christendom, een inspiratiebron in het hele continent. Lokale gelovigen die het paternalisme en racisme van de zendingskerken beu waren, richtten overal in Afrika door Afrikanen geleide 'Ethiopische' kerken op.

Daarnaast vervulde het relatief succesvolle Ethiopische verzet tegen het kolonialisme, dat culmineerde in de overwinning op de Italianen in de Slag bij Adwa in 1896, de Afrikanen met trots, of ze nu in de diaspora of op het continent zelf woonden. In een tijdperk van grootschalige koloniale verovering en wereldwijde discriminatie tegen mensen van Afrikaanse afkomst werd Ethiopië gezien als een baken van vrijheid en onafhankelijkheid. De betrekkelijk korte fascistische bezetting van het land, van 1935 tot 1941, deed weinig af aan deze reputatie.⁷

De machtsopkomst van de charismatische keizer Haile Selassie I, die de banden aanhaalde met de Afrikaanse diaspora, voegde nog een extra laag toe aan het prestige van het land. Dit was vooral merkbaar in Jamaica, waar de rastafari-beweging ontstond. Voor zijn troonsbestijging in 1930 stond Haile Selassie namelijk bekend als Ras (prins) Tāfari Māk'ān-nən, en deze beweging ontwikkelde een complexe Afrocentrische mythologie waarin hij een centrale rol speelde.⁸ Het is dan ook geen toeval dat het nummer 'War' van Bob Marley and the Wailers uit 1976 passages bevat uit een toespraak die de keizer op 4 oktober 1963 hield voor de Verenigde Naties:

totdat de filosofie die het ene ras superieur en het andere inferieur acht definitief en voorgoed in diskrediet is gebracht en is opgegeven; totdat er geen eerste- en tweederangsburgers meer bestaan binnen een natie; totdat de kleur van iemands huid van even ondergeschikt belang is als de kleur

van iemands ogen; totdat de fundamentele mensenrechten zonder onderscheid naar ras gegarandeerd zijn voor iedereen; tot die dag zal de droom van blijvende vrede, wereldburgerschap en een internationale morele standaard slechts een vluchtige illusie blijven, iets wat nagestreefd, maar nooit bereikt zal worden.⁹

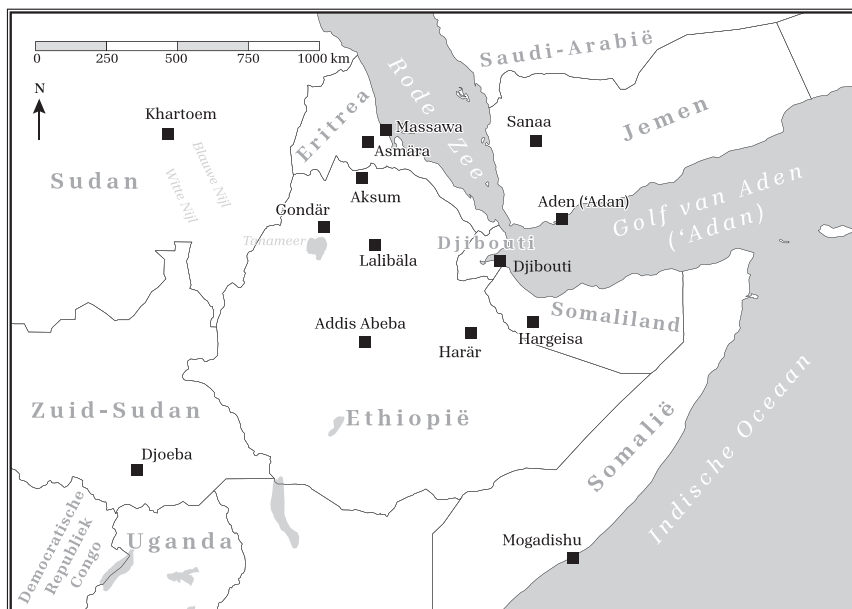
Een andere krachtige manifestatie van de 'Afrikaansheid' van Ethiopië was de oprichting van de Organisatie van Afrikaanse Eenheid in mei 1963, in de Ethiopische hoofdstad Addis Abeba, met 32 lidstaten. Deze organisatie werd in juli 2002 ontbonden, maar was toen al vervangen door de Afrikaanse Unie, een continentale organisatie met 55 lidstaten, die net als haar voorganger haar hoofdkantoor in Addis Abeba heeft.

Wat zegt een naam precies?

Elke uiteenzetting over het vroege Ethiopië moet eerst een aantal kwesties omtrent terminologie, geografie en identiteit ophelderen. Door de eeuwen heen is het gebied van de Hoorn van Afrika aangeduid met uiteenlopende termen, waaronder India (Hind), Abessinië (Habash), Koesj en natuurlijk Ethiopië. In dit boek citeer ik herhaaldelijk bronnen die met een van deze namen naar het gebied verwijzen. Ik heb geprobeerd de verwarring tot een minimum te beperken en geef in alle gevallen uitleg over het gebruik van de term. Hieronder volgt een eerste toelichting.

Koesj en Aithiopía

De term Koesj (*K'š(i)*), die de regio ten zuiden van Egypte aanduidt (bij de tweede cataract van de Nijl), duikt bijna drieduizend jaar geleden voor het eerst op in oude Egyptische inscripties. Van daaruit vond de term zijn weg naar talloze oude talen, waaronder het Midden-Babylonisch, Meroïtisch, Perzisch, Syrisch, Arabisch, Hebreeuws en Gə'əz (Ethiopisch).

De Hoorn van Afrika.

De Hebreeuwse Bijbel bevat talrijke vermeldingen van Koesj of Koesjieten, en de term ‘Koesj’ (vaak ook gespeld als Cusj of Cusch) kan naar verschillende locaties verwijzen. Al in Genesis 2:13 lezen we: ‘En de naam van de tweede rivier is Gihon; die is het die rond heel het land Cusj stroomt’ (HSV).¹⁰ Terwijl Ethiopische exegeten en sommige traditionele Joodse bronnen hebben beweerd dat hiermee de Nijl is bedoeld, menen anderen dat dit, gezien de bredere context, moet verwijzen naar de Vruchtbare Halvemaan en het oude Mesopotamië.¹¹

Op andere plaatsen, met name in het Bijbelboek Esther 1:1, lijkt de term te verwijzen naar de uiteinden van de aarde: ‘Het gebeurde in de dagen van Ahasveros – hij is de Ahasveros die regeerde van India af tot Cusj toe over honderdzevenentwintig gewesten’ (HSV). Vaak verwijst Koesj echter naar een Nubisch koninkrijk dat langs de Nijl ten zuiden van Egypte lag en van 747 tot 656 v.Chr. van bijzonder belang was voor

Bijbelse auteurs.¹² Tijdens deze periode regeerden heersers die oorspronkelijk afkomstig waren uit wat nu Sudan is over Egypte als onderdeel van de 25^e dynastie, en zij speelden een rol in de wereldpolitiek van die tijd.

In Jesaja 37:9 lezen we: ‘Op datzelfde moment hoorde de Assyrische koning echter dat koning Tirhaka van Ethiopië op het punt stond hem met een leger (vanuit het zuiden) aan te vallen’ (Het Boek). Toen de Hebreeuwse Bijbel in het Grieks werd vertaald, werd het Hebreeuwse *Koesj* vertaald met het Griekse *Αἰθιοπία* (*Aithiopía*), dat in elk geval in deze tekst alle ambigüiteiten erfde die ook aan de Hebreeuwse term kleefden.

De Griekse term *aithiops* – ‘vuurgloed’ of ‘verbrand gezicht’ – duidt Afrikaanse volkeren aan als mensen met een donkerdere huidskleur dan de Grieken. Hoewel sommige geleerden, onder wie de schrijver en wetenschapper J.R.R. Tolkien, menen dat het hier een etiologische verklaring betreft, laat ik de oorsprong van de term hier verder terzijde.¹³

Onder wetenschappers bestaat brede overeenstemming dat passages over *Aithiopía* of *Aithiopianen* in de klassieke literatuur – of het nu gaat om Homerus’ ‘feilloze Aithiopiërs’ of Herodotus’ ‘zeer grote, zeer mooie en zeer lang levende mensen’ – noch verwijzen naar het moderne Ethiopië noch naar de hooglandvolkeren die de voorouders zijn van de huidige bewoners van het Ethiopische plateau.¹⁴ De term kon feitelijk gebruikt worden voor willekeurig welk gebied in Afrika, specifiek voor de regio ten zuiden van Egypte en zelfs voor nog verder weg gelegen plaatsen. Net als in de Bijbel werd de term gedurende een groot deel van de geschiedenis veelvuldig gebruikt als een aanduiding voor Nubië.¹⁵

India

In het klassieke Grieks en Latijn kon de term ‘India’ verschillende geografische gebieden aanduiden. Uiteraard werd er

vaak het Indusbekken mee aangeduid.¹⁶ Maar in de loop der jaren en als gevolg van de opdeling van verre gebieden in drie verschillende rijken – Groot-India, Klein-India en Midden-India – kwamen die termen te staan voor een hele reeks locaties, waaronder niet alleen het Indiase subcontinent en de gebieden van de Indusvallei, maar ook landen rond de Rode Zee, zoals Zuid-Arabië, Somalië en Ethiopië.

Hoewel auteurs in de oudheid zich al heel vroeg (in de tweede eeuw v.Chr. of eerder) bewust waren van het onderscheid tussen wat wij tegenwoordig India zouden noemen en Arabië of Ethiopië, bleef men de aanduiding ‘India’ opmerkelijk hardnekkig ook in bredere zin gebruiken. Vanaf de vroegste verslagen over de introductie van het christendom in de Hoorn van Afrika tot de komst van de Portugezen meer dan duizend jaar later behield de term die brede verwijzing. In de fascinerende verhandelingen over Ethiopische christenen die Rome bezochten en daar verbleven, werden zij over het algemeen aangeduid als Indianen.¹⁷ Voor iedereen die de ontstaansgeschiedenis kent van de aanduiding ‘Indianen’ voor de inheemse Amerikanen of Eerste Naties, zal deze verwarring niet als een verrassing komen. Het door elkaar halen van de twee gebieden in de oudheid lijkt verband te houden met hun ligging aan de uiterste grenzen van de bekende wereld, met de grote rivieren (de Nijl en de Ganges) die erdoorheen stroomden, en met de donkere huid van de bewoners, de handel in exotische specerijen en de aanwezigheid van ‘ongewone’ dieren, met name olifanten, in beide oorden.¹⁸

Abessinië (Gə'əz: Ḥabäša; Arabisch: al-Ḥabäša)

Abessinië heeft twee verschillende betekenissen: (1) tot halverwege de twintigste eeuw werd het gebruikt als synoniem voor het christelijke koninkrijk ‘Ethiopië’, en (2) het is tevens een benaming voor de overwegend christelijke en Se-

mitischsprekende bevolking van de Ethiopische hooglanden en Eritrea. Zelfs tot op heden noemen Noord-Ethiopiërs en Eritreeërs die een van de Semitische talen van deze landen spreken zichzelf *Habashat*.

De term ‘Abessinië’ is afgeleid van het Arabisch, maar gaat mogelijk terug tot het tweede millennium v.Chr. en het hiëroglifische Egyptisch. Hoewel sommigen beweren dat de stam *al-Ḥabāša* in het klassieke Arabisch verwijst naar een verzameling of ‘mengeling’ van mensen en werd gebruikt om de multi-etnische/meertalige aard van het land te beschrijven, is dit vrijwel zeker (net als het ‘verbrande gezicht’ bij *Aithiopia* hierboven) een secundaire etymologie.¹⁹

De Ethiopiërs

Hoewel ik met dit alles in gedachten alternatieve titels voor dit boek heb overwogen, zoals *De Habesha* of zelfs *De Abessiniërs*, vond ik uiteindelijk alleen de titel *De Ethiopiërs* duidelijk genoeg voor een modern lezerspubliek. Ik ben me echter pijnlijk bewust van de vraagstukken die deze titel oproept. Ook moet ik meteen vermelden dat er andere bekende boeken met dezelfde titel bestaan, waaronder twee opmerkelijke werken van de gerenommeerde Britse wetenschappers Edward Ullendorff en Richard Pankhurst.²⁰

Zoals Christopher Clapham scherpzinnig heeft opgemerkt, roept de ogenschijnlijk vanzelfsprekende term ‘De Ethiopiërs’ complexe vragen op:

Staan zij voor de verschillende ‘nationaliteiten’ die sinds de invoering van de huidige grondwet van het land in 1994 formele rechten op zelfbestuur en zelfbeschikking genieten, tot en met afscheiding? Omvatten ‘Ethiopiërs’ alleen de Amhaars- en Tigrinya-sprekende hooglanders in het noorden, die het orthodoxe christendom aanhangen en zich kenmerken door een staatstraditie die afstamt van het Aksumitische

rijk van bijna twee millennia geleden? Of veranderen deze volkeren mee met de fluctuerende grenzen van de Ethiopische staat? Moeten hoogland-Eritreeërs, die etnisch niet te onderscheiden zijn van de Tigrinya-sprekende Ethiopiërs aan de overkant van de grens, worden meegerekend, hoewel zij sinds 1993 een onafhankelijke staat vormen? En wat te doen met de Ogađeni-Somali's, die afkerig zijn van de staatkundige tradities van het land maar toch binnen het grondgebied ervan vallen?²¹

Dit boek behandelt de geschiedenis van Ethiopië tot ongeveer 1500. Gedurende die periode behoorden de meeste zuidelijke regio's, die aan het eind van de negentiende eeuw door keizer Mēnilək II werden veroverd, niet tot de Ethiopische staat, en de mensen in deze regio's identificeerden zichzelf zeker niet als Ethiopiërs. Daarom zijn zij grotendeels buiten beschouwing gelaten. Ik heb echter wel geprobeerd om de geschiedenis van de moslimvolkeren en, in mindere mate, de aanhangers van lokale religies in de regio in mijn verhaal op te nemen.

Bovendien heeft Adam Simmons in een recent boek betoogd dat de mensen in de regio zichzelf pas in de veertiende eeuw 'Ethiopiërs' gingen noemen!²² Het gebruik van de term zou dus anachronistisch kunnen zijn, niet alleen omdat veel van de gebeurtenissen die ik beschrijf plaatsvonden in wat nu Eritrea is, maar ook omdat zelfs de lokale bevolking verder naar het zuiden zichzelf niet als 'Ethiopiërs' zag.

Grenzen

Ik kan mijn betoog niet voortzetten zonder nog op een andere lastige kwestie in te gaan: de toponymie van de regio. De grenzen van de moderne Ethiopische staat komen niet overeen met die van vroegere koninkrijken van de Aksumieten, de Zag^we en de salomonische heersers. Er is echter geen eenvoudige alternatieve benaming naar voorbeeld van 'de Indus'.

Ethiopië, de thuisbasis van tal van volkeren, talen en religies, is al sinds mensenheugenis het hart van culturele, religieuze en politieke ontwikkelingen in de Hoorn van Afrika. De regio was een grootmacht in de oudheid en behield als enige Afrikaanse staat zijn onafhankelijkheid tijdens het hoogtepunt van het Europese kolonialisme. De rijke maar complexe geschiedenis van het gebied dat nu Ethiopië is, is een kluwen. Historicus Steven Kaplan ontrafelt deze deskundig.

De Ethiopiërs biedt een nieuw perspectief op de Ethiopische geschiedenis vanaf ca. 1000 v.Chr. tot 1500 n.Chr. Kaplan beschrijft onder meer de opkomst en de ondergang van het koninkrijk Aksum, hervertelt het beroemde verhaal van de koningin van Sheba, duidt de rol van het christendom en de islam in de geschiedenis van Ethiopië en belicht de rotskerken van Lalibela, de koning die in Ethiopië een 'Nieuw Jeruzalem' wilde bouwen.

STEVEN KAPLAN is lid van de Ethiopische Academie van Wetenschappen. Hij doceerde meer dan 35 jaar Afrikaanse geschiedenis en religie aan de Hebreeuwse Universiteit van Jeruzalem.

'In deze uitstekende inleiding tot de oude en "middel-eeuwse" geschiedenis van Ethiopië [...] heeft Steven Kaplan een duidelijk afgebakend en actueel pad door de millennia heen geschetst.' – Michael Gervers, hoogleraar geschiedenis

Vertaald door
Ruud van de Plassche

Uitgeverij Omniboek

